

УДК: 94-054(477.7)“18/19”

Г. Ф. Турченко

ІСТОРИЧНА НАУКА І СУЧАСНА ГІБРИДНА ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто обставини появи в 1764 році російського імперського проекту “Новоросія”. “Новоросія” як адміністративно-територіальна одиниця в різних формах (губернія, генерал-губернаторство) існувала з 1764 р. і була остаточно ліквідована у 1872 р. Хоча і після її ліквідації ставлення до регіону не змінилося. Південна Україна сприймалася як частина Російської держави не лише в суто правовому значенні (як визнана у міжнародно-правових актах частина імперії), а навіть як частина етнічної Росії. У російському суспільстві домінувало принципове невизнання факту існування українців як окремого народу.

Ключові слова: Південь України, Північне Причорномор'я, Новоросія, Новоросійська губернія, Новоросійське генерал-губернаторство, етнічний склад

З лютого 2014 р. Україна перебуває у стані війни з Росією. Цю війну називають “гібридною”.

“Гібридні війни” – феномен ХХІ століття. Але в історії російсько-українських відносин окремі їх прийоми використовувалися й раніше. В 1917–1921 рр. багато з них у боротьбі з Україною вже застосовувала більшовицька Росія. Це була відповідь колишньої імперської метрополії на спробу українців відстояти свою незалежність, проголошену у січні 1918 р. Центральною Радою. Україна не бажала більшовицької диктатури, знищення демократичних свобод, “червоного терору” і повернення під контроль Росії, тепер вже більшовицької. У відповідь, в Україну з Росії пішли регулярні війська під червоним прапором комуністичної революції і фальшивим гаслом “допомоги братньому народу в боротьбі з буржуазією”. Загарбникам всляк до помагала місцева “п'ята колона” з більшовиків та інших проросійських елементів, які були особливо активними у південних і східних регіонах України. Тоді Україна на багато десятиліть втратила незалежність.

Коли в 1991 р. Радянський Союз розвалився і Росія була змушена визнати незалежну Україну, керівництвом РФ це було сприйнято як прикра випадковість, історична аномалія, що підлягає виправленню. Альтернативою незалежності було оголошено відновлення колишньої єдності в різних варіантах – “Слов'янська єдність”, “Митний союз”, “Євразійський союз” і т. п. Подібну ідею з використанням різних прийомів інформаційного впливу багато років поспіль навіювали жителям Східної та Південної України. Тепер мова йде про “Русский мир” і “Новоросію”. По формі це не дуже схоже на “дружбу народів” і комуністичну революцію, а по суті – з нею тотожне.

Ще декілька слів про сучасну інформаційну війну РФ проти України. Як зазначалося вище, вона розпочалася відразу після проголошення незалежності України і набула особливо агресивних форм з часу анексії Росією Криму. Власне, це була спроба дезінформувати не лише жителів України, але й російських громадян, світову спільноту в цілому.

Без сумніву, всі новітні антиукраїнські інформаційні акції готувалися в Росії. Там перебувають їхні ідеологи та спонсори. Про одного з них - Сергія Глазьева – відомо, що він народився в Запоріжжі, закінчив тут середню школу, а вже у Росії здобув вищу освіту, став академіком, зробив політичну кар'єру і вважається чи не головним радником Президента РФ по Україні. Глазьев (згадуючи поему Т. Шевченка “Сон”) – типовий “землячок з циновими гудзиками”, яких зараз чимало товпиться в приймальнях вищих московських чиновників. У 2014 р., в умовах розпочатої агресії РФ в Україні, його “талант” політичного містифікатора розквітнув пишним цвітом. Ось як він оцінює бандитів і терористів, які чинять під прикриттям російських військ беззаконня в Донбасі: “Люди, вставшие на защиту Новороссии, совершают подвиг мирового масштаба, пытаются остановить агрессию США и не допустит новой войны в Европе. Их миссия – продолжение нашей общей тысячелетней истории, сохранение Русского мира, остающегося едва ли не последней опорой цивилизации” [1, с.3]. Таким чином, за переконанням С. Глазьева, “Русский мир” – чи не остання опора цивілізації. Не більше, і не менше.

Подібних зразків відвертої брехні від іменитих політиків Росії в 2014–2016 рр. було почуто безліч. Ця брехня є неодмінним елементом “гібридної війни” Росії проти України.

Колись стане відомо про всі деталі планів цієї війни. Але вже сьогодні зрозуміло, що ці плани розроблялася багатьма аналітичними центрами путінської Росії.

Про діяльність одного з цих центрів на початковому етапі російсько-української війни – Російського інституту стратегічних досліджень (РІДС), пише його колишній співробітник А. Ситін: “Навесні 2014 р. тон кореспонденції, яка спрямовується адресатам РІДС, стає все більш войовничим і хвацько-пропагандистським. Десятками йшли записки про необхідність формування в українському тилу бойового проросійського підпілля, засилання диверсійних груп, підготовки до маршу на південь у напрямку Маріуполь – Миколаїв – Одеса і створення Великої Новоросії, що включає Придністров'я, яка, як і Крим, повинна була “возз'єднатися” з Росією. Зате ні слова не було написано про можливий опір України, мобілізацію армії і добровольчих формувань, а можливі санкції, їх наслідки, реакція США і європейських країн НАТО навіть не обговорювалися. Наприкінці жовтня 2014 р. частим гостем на інститутських заходах став Гіркин (Стрелков)... [2]. Нагадаємо, що І. Гіркин – один з активних військових діячів початкового етапу існування

терористичної ДНР, громадянин РФ, у недалекому минулому служив в частинах особливого призначення ФСБ РФ.

Канони "гібридної війни" передбачали історичне обґрунтування її цілей.

Саме цим і зайняті зараз ті російські історики, які обслуговують путінський політичний режим і за його завданням займаються створенням "правильної" історії Новоросії та Криму, тобто такої, що відповідає поглядам політичного керівництва сучасної Росії. Звернемо увагу читача лише на деякі прояви "Русской весны" в російській історіографії – монографії В. Матвєєва "Украинский кризис 2014 г.", О. Смірнова "Проект "Новороссия". История русской окраины" [3], книга О. Шубіна "История Новороссии" та ін., які вийшли з друку в 2014 – 2015 рр. [4-5].

Ростовський історик В. Матвєєв характеризує появу Новоросії в ході колонізації Південно-Східної України в XVIII–XIX ст. з позиції "східнослов'янської єдності". Коли ж мова заходить про етнічні складові цієї "єдності", він не наводить конкретних даних і обмежується твердженням, що якщо і була десь перевага переселенців "з Малоросії", то далеко не скрізь [6, с. 129].

Монографія О. Шубіна претендує на широкі історичні узагальнення. Але автор ретельно уникає прямої відповіді на фундаментальне питання: хто ж, власне заселив в XVIII – XIX ст. Північне Причорномор'я і Приазов'я? Які етнічні групи економічно освоїли цей край, зробили одним з найрозвинутіших регіонів Російської імперії? В тих випадках, коли логіка викладу вимагала відповіді на це питання, О. Шубін обмежується констатування факту багатонаціональності регіону. Інколи, правда, доводиться і конкретно говорити про основні етнічні групи регіону. Автор змушений був визнати, що наприкінці XIX ст. в регіоні абсолютно переважали українці, а росіяни було лише біля 20 %.

Це загальновідомі дані, введені в наукових обіг російськими радянськими істориками після Другої світової війни. Приховувати їх сьогодні абсурдно. Залишається "розчинити" їх в місцевому "новоросійському" населенні. Непереконливим у цьому контексті сприймається судження автора, що місцеві українці сприймали Південь як регіон "з неясними кордонами, а не як свою країну" [4, с. 146]. Після такого відвертого маніпулювання фактами сподіватися на об'єктивність в інших фундаментальних питаннях історії регіону не доводиться.

Звернемо також увагу на монографію О. Смірнова "Проект "Новороссия". История русской окраины", яка вийшла на початку 2015 р. в Москві [3]. Автор претендує на історіософські узагальнення. Російські рецензенти про цю книгу в Росії пишуть, що вона руйнує "всі підстави прагнень нинішньої України в асоціацію Європейських країн" і що несправедливо Україну називати "невід'ємною частиною європейської історії і культури". Насправді, подібна друкована продукція не має відношення до науки і нічого не "руйнує". Вона розрахована на неспеціалістів, які не розуміються в історії, але в умовах інформаційної війни охоче сприймають антинаукові фальшивки за правду. Якщо ця книга щось і ставить під сумнів, то лише наукову репутацію її автора і замовників.

Перелік книжкової російської продукції з історії, яка обслуговує російсько-українську війну, можна продовжити, хоча принципово нового в ній ми не знайдемо. Зміст подібних книг краще прокоментувати словами російського історика К. Єрусалимського, який – один з небагатьох – наважується на критику угодницької позиції своїх колег: "Історики не просто підтримують Путіна словом і ділом; в Криму і на Донбасі вони на крок вперед російського президента, на передовій, без страху і докори, під загрозою санкцій вони готові стояти за свої історіографічні міфи й історіософські мрії" [7].

У контексті описаних вище подій особливої актуальності набуває точка зору щодо Півдня України, яка обґрунтовується вітчизняною історіографією. Метою даної статті є проаналізувати в загальних рисах на підставі досліджень вітчизняних істориків історію створення імперського проекту "Новоросія" та провал спроби його реалізації царським урядом в XVIII – на початку XX ст.

Передумови історичної драми нашої країни під назвою "Проект "Новоросія" вже розглядаються в низці наших наукових публікацій, які вийшли в роки незалежності України [8; 9; 10]. Зокрема, в монографії "Південна Україна на зламі епох" (Запоріжжя: Просвіта, 2005) розглядаються передумови виникнення проекту "Новоросія", політику російських урядів по його реалізації. Зокрема, зазначається, що російський імперський проект "Новоросія" впроваджувався на українських землях як за часів царизму, так і в період Тимчасового уряду, білогвардійського денікінського режиму, радянської влади [11]. У книзі "Південноукраїнський регіон в контексті формування модерної української нації (XIX – перша чверть XX ст.)" (Запоріжжя: Видавництво ЗНУ, 2008) розглядається історія південноукраїнського регіону в контексті формування модерної української нації. Зазначається, що не зважаючи на спроби імперської царської влади перетворити Південь України на корінну російську територію, відбувалися процеси інтеграції цього регіону до загальнонаціонального українського територіального комплексу, тобто, він перетворювався в невід'ємну частину України, її народу, економіки, культури, політики і т. п. [12].

Про витоки проекту "Новоросія" і спроби його реалізації сучасний читач може дізнатися також, ознайомившись з новітніми історичними дослідженнями. Так, восени 2014 р. українські вчені видали колективну монографію "Схід і Південь України: час, простір, соціум", в якій, окрім іншого, розглядаються передумови історичної драми нашої країни під назвою "Проект "Новоросія" [13]. Цій темі присвячені також три наукові статті, опубліковані на початку 2014 р [14; 15; 16].

Однак, ці малотиражні академічні видання мають порівняно вузьке коло читачів. Щоб розширити його, в умовах початку російсько-української війни автори звернулися до науково-популярного жанру. В його рамках автори спробували дати узагальнену картину подій, що поклали початок проекту "Новоросія" і спробам реалізувати його на практиці, в тому числі і в умовах сучасної російсько-української "гібридної" війни [17-22].

Ряд досліджень, присвячених історії Південно-Східної України, виконано вченими Інституту історії України НАН України [Див. напр.: 23].

* * *

Глашатаї новітньої “Новоросії” окреслюють її межі південними і східними областями сучасної України. Звернемося до історії цього регіону, зокрема, задамося питанням, чи є підстави виводити Південь і Схід з загальноукраїнського національно-територіального комплексу?

Після татарської навали першої половини XIII ст. Південь і Схід сучасної України були малозаселеними і називалися “Диким Полем”. Починаючи з XVI ст. ці землі стали об’єктом стихійної колонізації українського населення. Особливо інтенсивно вона проходила в XVII–XIX ст. Південноукраїнський регіон з його населенням і економікою історично формувалася як органічна частина України. У XVIII ст. це була територія “Вольностей Війська Запорозького Низового”, землі яких (Вольностей) належали українським козакам. Козаки з’явилися на Запоріжжі ще в XV ст. і перші письмові згадки про них датуються кінцем XV ст. З часом чисельність козаків збільшувалася, і ареал їх розселення розширювався.

Останній період існування запорозького козацтва – Нова Січ – припадає на 1734–1775 рр. Запорозжці охороняли свої землі, вели господарську діяльність, виробили власний адміністративно-територіальний устрій, який складався з 8 паланок. Володіння запорозьких козаків лежали в межах сучасної Дніпропетровської, частково – Запорізької, Херсонської, Миколаївської, Одеської, Кіровоградської, Донецької і Луганської областей. До революції 1917 р. це була територія Катеринославської, Херсонської, Таврійської губерній і, частково, Війська Донського.

В межах Вольностей (Кальміуська паланка) перебував нинішній Донбас, Таганрог, Ростов. Перші письмові відомості про українських козаків у Донбасі припадають на початок XVI століття. Вже у середині XVII століття тут існували козацькі поселення – слободи, хутори, зимівники

З часом на їх місці виростили села і міста. Про початок військово-господарської колонізації українцями території нинішнього Донбасу в історичній літературі наведено немало фактів, підтверджених різноманітними джерелами [23, с.14-35].

У XVIII ст. Російська імперія стала домінуючою воєнно-політичною потугою на Півдні. Поки вона вела війни з Туреччиною і потребувала допомоги запорозьких козаків – а без них російських перемог на Півдні не було б, вона погоджувалася з існуванням Запорізької Січі, поступово обмежуючи її повноваження. У другій половині XVIII ст. царизм взяв курс на знищення Запорозької Січі. 1775 р. Січ була атакована 100-тисячною російською армією і знищена.

Ідеологічною основою імперської позиції щодо ліквідації Січі став Маніфест Катерини II. Питання претензій на запорізьку спадщину проходить червоною ниткою через зміст Маніфесту. Права українського козацтва на володіння землями Запорозьких Вольностей відхилились, хоча їхня військова і господарська присутність на Півдні мала значно давнішу історію, ніж перебування тут росіян і поселених імперською владою колоністів та військових поселенців, а роль у довголітній кривавій боротьбі з Османською імперією та Кримським ханством взагалі важко переоцінити. І сьогодні пишуть про ріки “російської крові, пролітої за визволення малоросів і молдаван від османського ґа” [1, с.4] і забувають згадати про українських козаків. Ця боротьба забрала безліч українських життів. У об’єктивних дослідників не викликає сумніву висновок, що без української участі Росія не вийшла б на береги Чорного моря, а потім і не закріпилася там. Але ці війни відбувалися в рамках російської імперської стратегії, а українські козаці формування діяли як частина російської армії. Український фактор у відвоюванні південного регіону був підпорядкований російській військовій машині і заявити про себе публічно, як самостійна військово-політична сила, не міг. Наслідком цього було майже повне замовчання Російською імперією української участі в російсько-турецьких війнах. Серед усього іншого, це могло бути викликано й намірами позбавити українців, як окремого народу, будь-яких надій скористатися наслідками великих завоювань другої половини XVIII ст.

На Півдні у березні 1764 р. було створено Новоросійську губернію. Якими мотивами керувалися в Російській імперії, присвоюючи новоприєднаній території ту чи іншу назву? Як правило, в таких випадках бралися за основу традиційні назви земель і держав, які включали до складу імперії.

Оточення Катерини II запропонувало молодій государині назву нової губернії – Катерининська. Документ з такою назвою лежав перед імператрицею для підпису. Але вона вагалася. Катерина II була освіченою царицею. Вона знала, що західноєвропейські государі створювали на зарубіжних колоніальних територіях своєрідні клони своїх королівств: “Нова Англія”, “Нова Франція”, “Нова Іспанія”, “Новий Уельс”, “Нова Каледонія” тощо. Врешті-решт, документ про створення нової губернії цариця підписала, але слово “Катерининська” замінила на “Новоросійська”.

Однак існувала принципова різниця між Новоросією та її західноєвропейськими заморськими аналогами. Новоросія межувала з корінними російськими територіями. Була велика спокуса представити її світу як частину корінної російської території, колись втраченої, а тепер відвоюваної у мусульман. Це й пробувала зробити Катерина II під час своєї подорожі у компанії європейських дипломатів по Новоросії 1787 р. А постільки це “своє”, то в імператорський титул назву нової території включати не варто. Адже вона охоплюється терміном “императрица всероссийская”. Це рішення було квінтесенцією російської політики на Півдні. У ньому поєднувалися внутрішні і зовнішні амбіції російського імперського керівництва.

Перш за все, рельєфно проявилися давні експансіоністські плани Російської імперії на Півдні. Опанування царською Росією Північним Причорномор’ям відкривало перед нею заманливі перспективи на

Балканах і у Середземномор'ї, де вплив Османської імперії швидко падав. Катерина II планувала на руїнах Туреччини створити залежну від Росії православну новогорьку державу зі столицею в Константинополі. Під час триумфальної подорожі Катерини II до Криму 1787 р. в Херсоні було споруджено арку із надписом "Шлях на Царгород". На роль імператора відновленої Візантії готувався онук Катерини Великий князь Костянтин, якого виховували в традиціях візантійського еллінізму.

Півдню України в "грецькому проекті" відводилася роль плацдарму для подальшої експансії Російської імперії на Балкани і Середземномор'я. Тут планувалося навіть побудувати третю, окрім Петербурга і Москви, столицю Російської імперії. У такі наміри для новоприєднаної території найкраще підходила назва "Новоросія". У разі реалізації цих намірів ця територія з окраїни Російської імперії перетворювалася в її центр.

Зміни в регіоні в умовах його імперської інкорпорації були спрямовані на перетворення цього українсько-козацького регіону на "Новоросію". Проект "Новоросія" мав суто грабіжницький характер: захоплювалася територія, частково виселялося корінне населення; відбиралися земля та майно; організовано завозилися на південноукраїнські землі росіяни-кріпаки, іноземні колоністи; місцеве населення перетворювалося на кріпаків; провадилася політика русифікації. У регіоні будували нові міста, як правило – військові форпости.

Впроваджуючи "русский мир" (говорячи сучасною мовою), знищувалися всі осередки українського життя, залишки козацького територіального устрою, козацького аграрного устрою, що будувався на вільнонайманій праці, українського економічного та культурного життя (зокрема, освіти), запроваджувався російський деспотизм та кріпацтво. На Південь України поширювався імперський адміністративний устрій, русифікація, впроваджувалося кріпацтво, здійснювалися відверто антитатарські та антиукраїнські заходи, підтримувалося заселення регіону росіянами та лояльними до них етнічними групами.

Поширення російської культури у регіоні не відбувалось природним шляхом. Простір для неї завойовувався внаслідок насильницького знищення всіх проявів національного життя українців. Відомий єврейський публіцист початку ХХ ст. Володимир Жаботинський писав: "Всюди на території держави російської, російська культура з'являється лише після того, як земський яриза прокладав їй дорогу, витоптавши чоботиськом її конкурентів" [25, с. 68].

На таких загарбницьких підставах неможливо було створити стабільне, якісне суспільство з історичною перспективою. Подальший історичний розвиток довів це.

Новоросійська губернія з деякими істотними територіальними змінами (у 1775 р. з неї виділилася Азовська губернія) проіснувала до 1783 р., коли увійшла до Катеринославського намісництва. У 1796 р., після смерті Катерини II, Павло I відтворив Новоросійську губернію, а місто Катеринослав перейменував у Новоросійськ. Оновлена Новоросійська губернія проіснувала до 1804 р., коли на її місці були створені Катеринославська, Таврійська і Миколаївська губернії. У 1822 р. Новоросія знову з'явилася на карті імперії, але вже як назва нового генерал-губернаторства – Новоросійського і Бессарабського, що об'єднувало південні губернії.

Проіснувало це генерал-губернаторство 50 років і в 1872 р. було ліквідоване. Разом з ним з політико-адміністративної карти Російської імперії зникла і назва "Новоросія".

Проект "Новоросія" не вдався. Після зникнення Новоросійського генерал-губернаторства "Новоросія" зникла з офіційної політико-адміністративної карти імперії. Топонімів, які пов'язували цю територію з Україною (українські назви річок, урочищ, сіл, містечок і т.п.) було сотні і тисячі, а суто "новоросійських" назв не було.

Правда, в російському культурному просторі цей термін використовувався до 1917–1920 рр. Новоутворений 1865 р. в Одесі університет одержав назву Новоросійського, ряду періодичних видань Півдня присвоїли назву "новоросійських". В Україні до недавнього часу термін "Новоросія" вважався анахронічним [6, с.91-92].

Ключове питання щодо долі імперського проекту "Новоросія" – етнічний склад населення краю. Щоб визнати причорноморські і приазовські степи частиною етнічної Росії (Новою Росією), бажано було заселити їх росіянами, а представників інших етнічних груп, русифікувати. Такі спроби були, але вони завершилися провалом.

Одночасно з організованим заселенням Півдня росіянами і зарубіжними колоністами, відбувалося стихійне заселення регіону українцями шляхом масових міграцій з Правобережної та Лівобережної України. Українці несли сільськогосподарську цивілізацію.

Точних даних про кількість населення Півдня України на час ліквідації Запорізької Січі немає. Наводяться різні цифри – найчастіше 100 тис. чоловічої статі. За даними Н. Полонської-Василенко, загальна чисельність жителів Півдня станом на 1796 р. становила вже близько 1 млн осіб. Українців серед них було понад 70% [26, с. 106]. В. Кабузан також стверджує, що загальна чисельність жителів Півдня станом на кінець XVIII ст. становила вже близько 1 млн. осіб [27, с.18].

Протягом ХІХ ст. у результаті природного приросту, масових міграцій з Лівобережної і Правобережної України, російських губерній і розселення зарубіжних колоністів чисельність населення Південної України різко збільшилася.

За даними Всеросійського перепису 1897 р., у Катеринославській, Херсонській і Таврійській губерніях було обчислено 6295,1 тис. жителів. Але етнічний склад населення регіону кардинально не змінився. Домінуючим етносом залишався український [27, с.258]. Під час Всеросійського перепису 1897 р. слідів етносу (чи навіть протоетносу) з назвою "новоросі" виявлено не було. Михайло Драгоманов, аналізуючи

українські етнографічні матеріали XIX ст. зазначав, що “в степах Катеринославських ... села українські стоять поруч з московськими, а іноді одна половина села була московська (або як там кажуть руська), а друга українська, – і тут можна ясно побачити одміну життя людей обох пород, – котрі майже ніколи не одружуються проміж себе, навіть коли між ними нема різниці й у вірі” [28, с. 9]. Отже, про процеси асиміляції українців та росіян чи створення нового етносу “новоросів” у південноукраїнському регіоні говорити немає ніяких підстав. М. Драгоманов згадує про священника з “степової” губернії, який за 20 років лише один раз обвінчав українця з “москвинкою” [28, с.9].

Результати перепису 1897 р. спеціалістами використовуються як база для визначення (з урахуванням щорічного природного приросту) чисельності населення України та його національного складу в наступні роки, у тому числі на 1914 р. Саме так визначав кількість жителів і співвідношення національних груп Півдня України напередодні Першої світової війни географ С. Рудницький.

За його даними, українці на Півдні (на територіях трьох губерній – Катеринославської, Таврійської (включно з Кримом) і Херсонської) залишалися найчисленнішою групою (56,7%), причому у Катеринославській, Херсонській і у материкових повітах Таврійської губерній вони становили абсолютну більшість. Другою за чисельністю групою були росіяни (21,2%), далі йшли євреї, німці, греки, молдавани, татари і турки, поляки, болгары та ін.

Але, змістивши на 1914 р. співвідношення між різними етнічними групами, яке зафіксував перепис 1897 р., Рудницький зазначає, що така операція “дає minimum minimum для українців”. Російські офіційні чиновники вважали за свій обов’язок робити підрахунок так, щоб кількість росіян на українських землях виявилася якнайбільшою. І робили це, як правило, за рахунок “малоросів”. Це, по-перше. По-друге, природний приріст українців тоді перевищував відповідні показники інших національностей, що жили поряд з ними. По-третє, кількість населення південних губерній і після перепису 1897 р. продовжувала зростати за рахунок переселенців, у складі яких українці переважали. По-четверте, національність за результатами перепису визначалася за мовою спілкування. Частина українців називали своєю мовою російську, хоча в реальному житті вони залишалися двомовними етнічними українцями.

Все це, звичайно, істотно вплинуло на кількісне співвідношення між різними національними групами в населенні, зменшивши кількість українців. Рудницький вважає, що реальна кількість українців в Катеринославській губернії становила щонайменше 80%, у Херсонській і Таврійській – до 65% [29, с.263-265].

Таким чином, незважаючи на досить довгий процес русифікації регіону, спроби його заселення лояльними етнічними спільнотами, українці становили в трьох південних губерніях абсолютну більшість населення, а росіяни – меншість.

Зарубіжний український історик Роман Шпорлюк у статті “Українське національне відродження” писав, що “зовсім серйозно можна говорити про виникнення нової України, істотно відмінної від історичної території українського поселення і від усіх державно-адміністративних структур, у яких українці жили в минулому. Важко знайти у Європі щось подібне” [30, с.162]. Ми не зустріли в новітній російській історіографії реакції на цей науково виважений висновок.

Крім українців і росіян, в регіоні здавна жили греки, болгары, євреї, татари та інші. Це чітко фіксує демографічна статистика. Що ж стосується штучного терміна “новорос”, то він на Півдні не зустрічався раніше і не зустрічається тепер. Такий етнос (чи навіть, субетнос) в регіоні не склався. Він не фіксувався демографічною статистикою. Історики і етнографи не виявили в регіоні жодної народної пісні, переказу, оповіді, думи, приказки, загадки тощо, де б згадувалося про “новоросів”. Не писали про наявність цього етнічного типу й іноземці, які тут подорожували. Південь – це ареал поширення української народної творчості. Зустрічаються зразки російського, болгарського, татарського фольклору, а “новоросійського” – ні. Замість Новоросії на запорозьких землях, по суті, сформувалася Нова Україна, переважною більшістю населення якої були українці – колишні переселенці з Лівобережжя і Правобережжя та їх нащадки.

Нагадаємо, що слідом за Північним Причорномор’ям українці заселили і освоїли також Кубань і ряд інших територій на Північному Кавказі.

З точки зору здорового глузду вже в XIX ст. можна було констатувати, що імперський проект під назвою “Новоросія” провалився. По-перше, населення краю так і не перетворилося на “новоросів”, а вперто трималося етнічних коренів – кожен своїх. По-друге, провалилася зовнішньополітична мета проекту. Після поразки в Кримській війні в середині XIX ст. можливості Росії для експансії на Південь стали примарними. Російського прориву на Південь, у напрямку Босфору і Дарданелл не трапилося. Остання спроба здійснити його була зроблена під час Першої світової війни, коли Росія планувала оволодіти Чорноморськими протоками, Стамбулом і західним узбережжям Мармурового моря. “Усіма сторонами нашого життя ми пов’язані з цією метою, – писав 1915 р. у брошурі, виданій масовим тиражем, князь Є. Трубецької, – це для нас питання нашого хліба насущного, нашої політичної могутності та нашої культурної місії і, нарешті, духовного “Я” Росії” [31, с.3]. Подібні ідеї серед населення поширювало й російське духовенство. Так, архієпископ Харківський Антоній (О. Храповицький) писав: “На теперішню війну наш народ дивиться як на визволення християнства від навали еретиків і магометан, а кінцевою метою її бачить визволення Священного Царгороду з Церквою Св. Софії та Єрусалиму з Господнім гробом. Усе це живо цікавить не тільки солдатів наших, а й більшою мірою мешканців російських і малоросійських сіл” [32, с.5]. Але обізнані люди, яким була доступна інформація про реальне співвідношення військових сил в регіоні, говорили інакше. “Безглуздя, причому дуже небезпечним” як для всього регіону, так і для Росії назвав ще у 1913 р.

резидент російської розвідки у Туреччині капітан Щеглов нав'язливу ідею про оволодіння протоками [33, с.45].

Так що для людини, не позбавленої здорового глузду, "Новоросія" залишалася штучною назвою південно-західної окраїни імперії без "новоросів" і перспектив стати мостом до визволеного "Священного Царгороду з Церквою Св. Софії та Єрусалиму з Господнім гробом". Але імперський офіціоз – держава, школа, університети, засоби масової інформації, церква та ін. – вперто стояли на своєму: "Новороссия – исконно русская территория". Вони навіть не затруднювали себе пошуками аргументів на підтвердження цього. Обмежувалися лише нагадуванням про те, що цей колись втрачений (!?) край цілком справедливо "відвоювала" у XVIII ст. Росія, що у ньому поширене православ'я, російська мова і культура і що здавна він був російським.

Цю картинку "псували" місцеві українці, які, вперто не бажаючи русифікуватися, залишалися окремим народом. Але на це в ідеологів "російської єдності" також було пояснення. Виявляється, українці – це "малороси" – частина російського народу, а їх мова – не більше, ніж "наречие", діалект російської мови. Все – як і сьогодні.

Отже, "Новоросія" як адміністративно-територіальна одиниця в різних формах (губернія, генерал-губернаторство) існувала з 1764 р. і була остаточно ліквідована у 1872 р. Хоча і після ліквідації "Новоросії" ставлення до регіону не змінилося. Південна Україна сприймалася як частина Російської держави не лише в суто правовому значенні (як визнана у міжнародно-правових актах частина імперії), а навіть як частина етнічної Росії. У російському суспільстві домінувало принципове невизнання факту існування українців як окремого народу. Покликанням Москви вважалося зібрати воєдино ці частини колись "єдиного цілого" і поступово "стерти" відмінності між ними, які накопичилися за період "примусового роз'єднання". Власне, це було одним з головних завдань російського "освоєння" Півдня України або, говорячи сучасною мовою, впровадження тут "русского мира".

Джерела та література

1. Русская история. – Москва, 2014. – № 3 (30).
2. <http://yurper.livejournal.com/877406.html>.
3. Смирнов А.С. Проект "Новороссия". История русской окраины. – М.: Алгоритм, 2015. – 352 с.
4. Шубин А.В. История Новороссии. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2014. – 479 с.
5. История Крыма. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2015. – 463 с.
6. Матвеев В.А. Украинский кризис 2014 г.: ретроспективное измерение. – Ростов на Дону, 2015. – 308 с.
7. Єрусалимський К. Они сражались за Новороссию // http://polit.ru/media/photolib/2015/03/30/2015-03-30_075912_1427691685.png
8. Турченко Ф.Г., Турченко Г.Ф. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.): Історичні нариси. – К.: Генеза, 2003. – 304 с.
9. Турченко Г.Ф. Спроба дезінтеграції України у 1917–1918 роках (на матеріалах Півдня України) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя: Просвіта, 2003. – Вип. XVI. – С. 146–164.
10. Історичний вибір: Південна Україна чи Новоросія // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2010. – Вип. XXIX. – С.77–87.
11. Турченко Г.Ф. Південна Україна на зламі епох (1914–1922 рр.). – Запоріжжя: Просвіта, 2005. – 324 с.
12. Турченко Г.Ф. Південноукраїнський регіон в контексті формування модерної української нації (XIX – перша чверть XX ст.). – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – 342 с.
13. Схід і Південь України: час, простір, соціум. У 2 томах. – Том 1. Колективна монографія. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – 378 с.
14. Турченко Г.Ф. Імперський проект "Новоросія": спроба реалізувати царською владою і Тимчасовим урядом // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2014. – Вип. XXXIII. – С. 88–98.
15. Турченко Г.Ф. Імперський проект "Новоросія": більшовицький варіант // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2014. – Вип. XXXIX. – С. 75–82.
16. Турченко Г.Ф. Імперський проект "Новоросія": історія та сьогодення // Схід і Південь України: час, простір, соціум. У 2 томах. – Том 1. Колективна монографія. – К.: Інститут історії України НАН України, 2014. – С. 206–232.
17. Турченко Ф., Турченко Г. Проект "Новоросія" 1764-2014 рр. Ювілей на крові. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – 116 с.
18. Турченко Ф., Турченко Г. Проект "Новоросія" і новітня російсько-українська війна. – Запоріжжя: "Просвіта", 2015. – 180 с.
19. Турченко Ф., Турченко Г. Проект "Новороссия" 1764-2014 гг. Юбилей на крови. – Второе издание, исправленное и дополненное. – Запорожье, ЗНУ, 2015. – 140 с.
20. Турченко Ф., Турченко Г. Проект "Новороссия" и "гибридная война" на Востоке Украины. – Запорожье, 2015. – 36 с.
21. Турченко Ф., Турченко Г. Проект "Новоросія" і новітня російсько-українська війна. – К.: Інститут історії України НАН України, 2015. – 166 с.
22. Турченко Ф., Турченко Г. Проект "Новоросія" 1764–2014 рр. Ювілей на крові. Видання третє, перероблене і доповнене. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. –158 с.
23. Чухліб Т. В. Донеччина та Луганщина – козацькі землі України (XVI–XVIII ст.) / Відп. ред. В. Смолій. НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2014. – 105 с. – (Студії з регіональної історії. Степова Україна)
24. Якубова Л. Етнонаціональна історія Донбасу: тенденції, суперечності, перспективи у світлі сучасного етапу українського націотворення / НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії України, 2014. – 109 с. – (Студії з регіональної історії. Степова Україна).
25. Жаботинський В. Вибрані статті з національного питання. – К., 1991. – 136 с.
26. Полонська-Василенко Н. Південна Україна після зруйнування Січі (Відбиток з "Наукових Записок" УВУ, Ч. 7, 1963 р.). – Мюнхен: Б.в., 1965. – 137 с.
27. Кабузан В.М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII – первой половине XIX вв. (1719–1859 гг.). – М., 1976. – 307 с.

28. Драгоманов М. Нові українські пісні про громадські справи (1764–1888). – Видання друге. – К.: Видавниче Т-во “Криниця”, 1918. – 154 с.
29. Рудницький С. Огляд національної території України // Чому ми хочемо самостійної України. – Львів: Світ, 1994. – С. 210–270.
30. Шпорлюк Р. Українське національне відродження // Україна. Наука і культура. Видання АН України, т-ва “Знання” України. – К., 1991. – Вип. 25. – С. 159–167.
31. Трубецькой Е.Н. Национальный вопрос. Константинополь и Святая София. (Публичная лекция). – М., 1915. – 32 с.
32. Архиепископ Антоний. Чей должен быть Константинополь? – Таганрог, 1916. – 12 с.
33. Шеремет В. Босфор, Россия и Турция в эпоху Первой мировой войны: по материалам военной разведки. – М., 1995. – 288 с.

Turchenko G. F. Historical science and Russia's modern hybrid war against Ukraine

Circumstances of the appearance of the Russian imperial project “Novorossiya” in 1764 are considered in the article. As an administrative and territorial unit in various forms (province, Governor-General) “Novorossiya” existed since 1764 and was finally abolished in 1872. Although after the liquidation relation to the region has not changed. Southern Ukraine was seen as part of the Russian state, not only in a strictly legal sense (as recognized in international instruments of the empire), as well as part of the ethnic Russia. Principled rejection of the existence of Ukrainians as a separate nation dominated in the Russian society.

Key words: Southern Ukraine, Northern Black Sea Coast, Novorossiya, Novorossiysk province, Novorossiysk Governor-General, the ethnic composition.

Турченко Г. Ф. Историческая наука и современная гибридная война России против Украины

В статье освещаются обстоятельства возникновения русского имперского проекта “Новороссия” в 1764 году. “Новороссия” существовала как административно-территориальная единица в разных формах (губерния, генерал-губернаторство) с 1764 г. по 1872 г., когда была окончательно ликвидирована. Отмечается, что даже после ликвидации “Новороссии” отношение к региону со стороны Российской империи не изменилось. Южная Украина воспринималась как часть Русского государства не только в сугубо правовом значении (признанная международно-правовыми актами часть империи), но и в сознании имперской элиты, считавшей Юг Украины частью этнической России. В русском обществе доминировало категорическое отрицание факта существования украинцев как отдельного народа.

Ключевые слова: Юг Украины, Северное Причерноморье, Новороссия, Новороссийская губерния, Новороссийский генерал-губернатор, этнический состав.